

УДК 378.1(477)

Н.Г. БІЛОЦЕРКІВСЬКА, канд. пед. наук, доц., Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Ключові слова: вища освіта, вищий навчальний заклад, реформування освіти

Значущим показником розвитку будь-якої держави є високий рівень освіти її громадян. Важко оцінити значення вищої освіти для гармонійного розвитку держави. У сьогоднішній час в Україні активно здійснюється реформування освітньої системи, особливої значущості в цьому процесі набуває модернізація вищої школи.

Україна визнає освіту пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства [1]. Процес реформування вищої освіти в нашій країні відбувається в складних умовах. Соціально-економічні, політичні, інтелектуальні зміни нашого суспільства, які відбуваються в короткі терміни, суперечливо позначилися на стані й перспективах розвитку вищої освіти. Сьогодні основні стратегічні завдання реформування вищої освіти на національному рівні полягають в удосконаленні системи управління освітою, підвищенні якості конкурентоспроможності, доступності, ефективності фінансування освіти. Реалізація цих завдань передбачає перехід до гнучкої ступеневої системи підготовки фахівців; піднесення вищої освіти України на міжнародний рівень та її інтеграцію в європейський простір [2].

Основні напрямки реформування системи освіти в Україні, у тому числі вищої, висвітлені в працях таких відомих вчених як: В. Андрущенко, Г. Артемчука, М. Євтуха, В. Лугового, В. Коцура, В. Кременя, М. Згуровського, В. Огнев'юка, В. Войтенка, В. Яблонського та ін. Проблеми та етапи станов-

лення приватної вищої освіти висвітлені в працях І. Тимошенка і В. Огаренка. Метою даної статті є визначення деяких правових засад напрямків реформування вищої освіти у світлі Закону України «Про вищу освіту».

Основним підґрунтям для формування державної освітньої політики є Конституція України та міжнародно-правові документи у сфері освіти. Конституція України, згідно ст.13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, закріплює два фундаментальні моменти щодо сфери освіти: право на освіту (ст.53 [3]) та гарантії свободи наукової й технічної творчості та розвитку науки (ст.54 [3]). Конституція визнає право на освіту за кожною людиною, незалежно від її статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, стану здоров'я та інших обставин. Це право забезпечується розгалуженою мережею закладів освіти, відкритим характером навчальних закладів, створенням умов для вибору профілю навчання відповідно до здібностей та інтересів громадян, різними формами навчання. До конституційних обов'язків держави відноситься забезпечення функціонування та розвитку вищої освіти (ст.53 [3]).

Основними джерелами міжнародного освітнього права, які становлять правову основу державної політики України у сфері вищої освіти, є насамперед, документи, прийняті ООН та її спеціалізованими установами, а також регіональними міжнародними організаціями, зокрема – Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Європейська конвенція прав людини, Всесвітня декларація про вищу освіту для ХХІ століття: підходи й практичні заходи, Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти та ін.

Метою реформування вищої освіти є створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої

освіти та Європейський дослідницький простір. Реалізація стратегії розрахована на 2015–2020 роки. Основні завдання реформ:

1. Забезпечення конституційних прав громадян на якісну вищу освіту та рівного доступу до якісної вищої освіти.

2. Реорганізація системи управління вищої освіти з метою забезпечення захисту національних, регіональних та місцевих інтересів, а також інтересів всіх суб'єктів національної системи вищої освіти України.

3. Трансформація університетів у центри незалежної думки, які здатні дати персонал та ідеї для прискореної модернізації країни.

4. Забезпечення справедливої конкуренції між закладами вищої освіти як запоруки високої якості вищої освіти.

5. Створення належного зв'язку між ринком праці та системою вищої освіти.

6. Інтеграція вищої освіти України у світовий і європейський освітньо-науковий простір.

Суттю реформування є створення умов для рівного доступу осіб до вищої освіти відповідно до вимог Конституції України. Основні засади реформи закладені новим Законом України «Про вищу освіту» [4].

01.07.2014 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про вищу освіту». Цей Закон встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про вищу освіту», *вища освіта* – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світо-

глядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [5].

Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України і складається із законів України «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», цього Закону та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку. Якщо міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені національним законодавством, застосовуються правила міжнародних договорів. Права вищого навчального закладу, що визначають його автономію, встановлені цим Законом, не можуть бути обмежені іншими законами чи нормативно-правовими актами (ст.2 [5]).

Закон України «Про вищу освіту» визначає основним пріоритетом підготовку «конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях». Серед основних принципів державної політики у сфері вищої освіти Закон визначає: сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя; доступність вищої освіти; міжнародну інтеграцію та інтеграцію системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти (ст.3 [5]).

Для реалізації закріплених принципів та завдань, новий закон «Про вищу освіту» передбачає цикл змін:

1. Розширення автономії ВНЗ. Закон закріплює, що вищі навчальні заклади самостійно

будуть вирішувати більшість питань, без звернення за дозволами до Міністерства освіти і науки України. Також ВНЗ матимуть самостійне право відкривати депозитні рахунки у банках і розміщувати у них свої спецфонди. Усі вищі навчальні заклади отримають право остаточного присудження наукових ступенів (у Нацагентстві залишається питання акредитації спецрад і розгляд апеляцій на їх рішення). Так, як і раніше, захист дисертацій відбуватиметься у спецрадах, контроль за формуванням складу яких здійснюватиме Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, проте рішення про присудження наукових ступенів уже прийматиметься не міністерством (ДАК), а самим навчальним закладом. Законом передбачений новий порядок виборів ректорів ВНЗ (участь всього викладацького складу та збільшено у відповідній пропорції (не більше 15 %) кількість студентів, які братимуть участь у голосуванні). Передбачено, що вибори будуть відбуватися в один тур за системою «перехідного голосу». Тобто, трудовому колективу ВНЗ надається право самостійно обирати ректора, тоді як міністерство лише фіксуватиме факт вибору. Для ректорів, деканів і завідуючих кафедрами встановлено обмеження перебування на посаді – не більше двох строків.

2. Законодавчо закріплюється ЗНО як основний критерій при вступі до ВНЗ. Новим розділом «Доступ до вищої освіти. Відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах» (розділ VII) законодавчо врегульовано зовнішнє незалежне оцінювання знань та умінь осіб, які бажають здобувати вищу освіту на основі повної загальної середньої освіти, та встановлено порядок його проведення. Визначено, що прийом до вищих навчальних закладів здійснюється за результатами зовнішнього незалежного оцінювання з урахуванням середнього бала державного документа про повну загальну середню освіту та бала вищого навчального закладу. Конкурсний

бал визначатимуть сертифікати ЗНО та середній бал атестата у співвідношенні не менше 20 % на кожний сертифікат і не більше 10 % для бала в атестаті. З 2016 року запроваджуватиметься новий механізм електронного вступу до ВНЗ і автоматичного розміщення місць державного замовлення. Це нововведення може стати ефективним механізмом зменшення корупції на етапі вступу до ВНЗ (звичайно, якщо до 2016 року до Закону не будуть внесені зміни).

2. Встановлюються такі освітні рівні й ступені: «молодший спеціаліст», «бакалавр», «магістр», «доктор філософії», «доктор наук». Класифікації «спеціаліст» і «кандидат наук» у законі відсутні, вони прирівнюватимуться до «магістра» та «доктора філософії» відповідно. При цьому ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вищою радою навчального закладу або наукової установи у разі успішного виконання відповідної наукової програми та публічного захисту дисертації. Також для того, щоб отримати ступінь доктора наук, необхідно захистити дисертацію. Все це свідчить про те, що відбувається узгодження ступеневої системи вищої освіти України з європейською. Зокрема, узгоджується Національна рамка – ВНЗ зможуть видавати власні документи про вищу освіту, дипломи державного зразка, а також додатки до дипломів європейського зразка. Передбачено порядок внесення інформації про видані дипломи до Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Доступ до бази здійснюватиметься через офіційний веб-сайт МОН України.

4. Законом передбачено створення Національного агентства з якості вищої освіти, яке здійснюватиме ліцензійну експертизу, а також акредитацію спеціальностей. Це агентство буде формуватися за квотним принципом (окрім представників Міністерства освіти, до нього входитимуть представники вищих навчальних закладів різної форми власності, студентства, Національної академії наук України, працевдавців).

5. Закон конкретно встановлює три типи ВНЗ: університети, академії, інститути.

6. Закріплюється новий порядок присудження ВНЗ статусу національного й дослідного (здійснюватиметься за поданням Національного агентства з якості вищої освіти) [5]. Окрім того, Закон України «Про вищу освіту» передбачає можливість перехресного вступу, який до того існував лише як експеримент для окремих ВНЗ. Тобто, особа може вступити до ВНЗ для здобуття ступеня магістра на основі бакалавра, здобутого за іншою спеціальністю, за умови успішного проходження додаткових вступних випробувань.

7. Закон передбачає зменшення навчального навантаження на викладачів з 900 год. на рік до 600. Відтепер у викладачів з'явиться реальна можливість приділяти більше часу та уваги науковим дослідженням, що забезпечить ефективний розвиток науки в цілому. Також зменшується аудиторне навчальне навантаження на студентів, натомість більшу увагу можна буде приділити самостійній роботі. Запроваджуватимуться нові критерії оцінювання якості знань.

8. На законодавчому рівні закріплюється прозорість й відкритість діяльності ВНЗ. Це пояснюється тим, що тепер, університети зобов'язані розмішувати на своїх сайтах штатні розписи, надбавки, доплати, щоб було конкретно відомо, хто скільки отримує заробітної платні й за що, а також, внутрішній публічний моніторинг якості навчання. Все це дозволить реалізувати принцип відкритості та підзвітності громадськості діяльності будь-яких державних органів, установ, організацій, що є дуже важливим для розбудови правової, демократичної, європейської держави.

Таким чином, на цей час в Україні у системі освіти та вищої освіти запроваджено суттєві реформи, серед яких – приєднання України до Болонської системи, закріплення двоступеневої освіти, кредитно-трансферної системи ECTS, ЗНО, прийняття Закону Укра-

їни «Про вищу освіту» та ін. Але, сьогоднішня свідчить, що незважаючи на певне реформування, вища освіта України досі має цілу низку проблем і недоліків та потребує ефективного подальшого реформування й удосконалення. Саме зараз дуже важливо наблизити українську освіту до міжнародних стандартів, забезпечити її реальними та ефективними теоретичними і практичними розробками, оптимізувати структуру, забезпечити високоякісними кадрами.

Впровадження новітніх положень, передбачених Законом України «Про вищу освіту» в освітній процес вищої школи, а тим паче їх належне виконання, забезпечить реалізацію основних принципів вищої освіти: доступності здобуття якісної освіти кожним громадянином, інтеграції системи вищої освіти України в європейський простір та міжнародне співробітництво, рівність та незалежність ВНЗ у своїй діяльності, підвищення рівня підготовки кваліфікованих кадрів з урахуванням вимог сучасності, міжнародне визнання вищої національної освіти України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту»: від 23.05.1991 р., № 1060–XII // ВВР УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
2. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес : матеріали до першої лекції / уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков ; відп. ред. М. Ф. Степко. – К., 2004. – 24 с.
3. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Проект Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року / розроблено Робочою групою під керівництвом Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://mon.gov.ua/img/zstored/files/HE Reforms Strategy 11_11_2014.pdf](http://mon.gov.ua/img/zstored/files/HE_Reforms_Strategy_11_11_2014.pdf).

5. Закон України «Про вищу освіту» : від 01.07.2014 р., № 1556-VII // ВВР України. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.

Білоцерківська Н. Г. Реформування вищої освіти в Україні: правові аспекти / Н. Г. Білоцерківська // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 13–17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_4.pdf

Виконано аналіз основних положень нового Закону України «Про вищу освіту». Встановлено зміст державної політики щодо реформування вищої освіти в Україні. Визначено правові засади та напрямки реформування вищої освіти в Україні.

Белоцерковская Н.Г. Реформирование высшего образования в Украине: правовые аспекты

Выполнен анализ основных положений нового Закона Украины «О высшем образовании». Установлено содержание государственной политики по реформированию высшего образования в Украине. Определены правовые основы и направления реформирования высшего образования в Украине.

Belotserkovskaya N.G. Reform of Higher Education in Ukraine: Legal Aspects

The analysis of the main provisions of the new Law of Ukraine «On Higher Education» made. It was established the content of public policy on the reform of higher education in Ukraine. Defined legal framework and direction of higher education reform in Ukraine.